

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

Облова Людмила Анатоліївна

УДК130.3:165.322

**Пізнавальні межі філософської віри
(філософсько-антропологічний аспект)**

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук**

Київ-2007

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі філософії Національного університету харчових технологій, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор філософських наук, професор
Савельєва Марина Юрїївна,
Центр гуманітарної освіти НАН України,
професор.

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор
Мозгова Наталія Григорівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, професор кафедри
філософії

кандидат філософських наук, доцент
Гатальська Стелла Миколаївна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, доцент кафедри
теоретичної філософії

Захист відбудеться 4 вересня 2007 року о 16.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13. в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “01” серпня 2007 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Матюшко Б.К.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У структурі людського пізнання важливе значення має не тільки опосередковане раціональністю знання, а й знання безумовне, позараціональне, до якого належить знання, отримане шляхом віри. Проте його часто відносять до сфери релігійного пізнання. Віра ж має місце у всіх сферах пізнання і особливо у філософській сфері. Досвід буття є досвідом остаточно незбагненим і неминуче сприймається на віру. Він є абсолютним знанням. Долаючи зосередженість на змістовному аспекті пізнання, який дає відносне розуміння предмета і обминає споконвічне, знання віри демонструє недостатність вивчення досвіду минулого і змушує її знову повертатись до нього. Тож актуальним є обґрунтування необхідності покладатись на природне пізнання, що повертає до граничного досвіду й готує до адекватного прийняття безумовного. Філософська віра, будучи одним із засобів пізнавальної адаптації, репрезентує необхідність безумовної адаптації людини до навколишніх умов.

Поверхневе ставлення до віри через домінування атеїстичних уявлень у радянській філософії та через схильність до переосмислення фактів історії в сучасній українській філософії призвело до умовного прийняття дійсності й відчуженого осягнення людського світу. Звідси випливає вимога постановки питання не тільки про віру як поняття, а й, розкриваючи сутність граничного пізнання, як про феномен, що запобігає викривленню уявлень про світ і створює можливість адекватного осягнення буття, сприяючи духовному розвитку людини.

Водночас усвідомлення пізнавальних меж філософської віри прояснює причетність кожної окремої людини до абсолютного пізнання Абсолюту, важливість процесу самовизначення і самореалізації в моральній сфері й дає поштовх самостійному вирішенню людиною духовних проблем.

Одну з перших системних спроб формування філософської картини віри знаходимо в І.Канта, де віра постає як “моральна чиста віра” або “віра розуму”. Однак сам термін “філософська віра” належить К.Ясперсу, який дав найбільш фундаментальне обґрунтування відмінності віри в широкому розумінні та віри філософської.

Ясперс пропонував вірити філософським чином, зосереджуючись на змістовній стороні віри, на неповторності виявленого, особистого стану. Така позиція, прояснюючи вплив граничного досвіду на особистість того, хто осягає, не прояснює суті самої віри, оскільки обмежує формальне відношення, вплив досвіду віри на загальний стан світу. Тому пізнавальні межі філософської віри в Ясперса залишилися невизначеними, а питання про підставу — не розкритим.

Проблеми відображення досвіду віри в історії філософії, пошуки трансцендентальних підстав процесу пізнання дійсності, ідей, істини посідали важливе місце в різних філософських ученнях і напрямках. Чималу увагу в дисертаційному дослідженні зосереджено на студіях А.Августина, котрий звеличив роль віри в пізнанні дійсності, та П.Абеляра, який підніс значення розуму в пізнанні Бога. Будучи прихильниками догматичної віри, філософи Середньовіччя абсолютизували ірраціональне начало, але їхня спроба “філософування вірою” сформувала передумову становлення поняття “філософська віра”.

Став у пригоді й досвід Миколая Кузанського, який зробив своєрідну спробу вираження парадоксального характеру віри. Неминучим було звернення до творів Р.Декарта, Б.Спінози, Б.Паскаля, Г.В.Лейбница, які, будучи раціоналістами, спирались на філософську рефлексію релігійної віри, абсолютизували людський розум і таким чином спростили роль віри в осягненні дійсності. Важливою для дослідження стала спроба Д.Юма ототожнити віру і розум, а також здійснене І. Кантом визначення моральної межі підстави віри, а також місця безумовного досвіду в пізнанні.

Твори Б.Рассела дали змогу розкрити роль віри в науці та визначити межі віри в осягнутому логікою знанні. Цінним стало осмислення спроб Г. Марселя та М. Бубера відкрити комунікативну спрямованість віри і визначити граничні можливості філософського досвіду у формуванні екзистенціального простору. Звернення до Ф.Ніцше і Ф.Достоевського уможливило з'ясування підстави невір'я.

Важливими для дисертаційного дослідження стали досвіди Тертуліана, де зазначено нескінченний характер віри; Ф.Шелінга, який намагався довести безпосередній характер довільної підстави; Г.Гегеля, котрий стверджував, що віра є своєрідним знанням; Тейяр де Шардена, який здійснив спробу передати синтетичний характер віри; А.Камю, який приділяв увагу процесові атеїстичних пошуків людини. Не менш плідними виявилися студії С.Франка, в якого Незбагненне постає як “Ми”; В.Соловйова з його зверненням до проблеми безумовності віри і стану людини в досвіді невір'я; І.Львіна, який вважав віру духовно оновлюючим знанням; О.Ф.Лосева, в котрого віра виступає формою позитивного знання; М.Бердяєва, що розмірковував над проблемами свободи віри і призначення людини, яка перебуває за межами історії, тобто в стані віри.

На відміну від західної філософії ХХ ст. в радянській філософській традиції панували атеїстичні уявлення, тому проблема віри практично повністю була вилучена з контексту філософських досліджень, або її розгляд обмежувався критикою релігійних поглядів. Відмова від аналізу феноменів віри чи спотворення уявлень про віру формували погляд на ірраціональне начало як на щось недоступне людському пізнанню, а отже, несерйозне, неважливе. Нова “Філософська енциклопедія” розрізняє віру взагалі і віру

філософську, але кількість розробок, що відображають суть філософської віри, залишається вкрай недостатньою.

Спробу звернутись до проблематики філософської віри знаходимо в дослідженнях А.Тіпсіної. Проте тут радше йдеться про критичне переосмислення релігійного світогляду, зокрема у творах К.Ясперса, аніж досвіду філософської віри. Визначення місця віри в процесі пізнання знаходимо також у публікаціях М.Андрющенко.

Серед сучасних авторів, які зверталися до граничного досвіду і намагалися відобразити особистий стан переживання віри, слід виокремити Г.Аляєва, Є.Андроса, В.Біблера, В.Возняка, Т.Возняка, о.А.Кураєва, М.Мамардашвілі, о.О.Меня, Н.Мудрагей, С.Неретіну, В.Петрушенко, М.Савельєву, В.Табачковського, Г.Тульчинського, Н.Хамітова, В.Шинкарука. Їхні праці мали важливе значення у дослідженні пізнавальних меж філософської віри.

Плідними є також пошуки в розглядуваній царині І.Бичка А.Білецької, К.Дубровіної, Д.Кірюхіна, В.Ларіонової, А.Лоя, Т.Лютого, В.Ляха, В.Малахова, С.Малєєва, М.Мінакова, Т.Розової, Т.Скріпкіної та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний з темою дослідження кафедри філософії Національного університету харчових технологій “Людина. Історія. Світогляд” (Затверджено на засіданні кафедри філософії Національного університету харчових технологій, протокол № 3 від 27.10.2004 р.). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Національного університету харчових технологій (протокол № 7 від 24 лютого 2004 р.).

Метою дисертаційної роботи є визначення пізнавальних меж філософської віри і дослідження ролі безумовного, граничного досвіду в житті людини. Дисертаційна робота ставить за мету також визначити підстави філософської віри і з'ясувати їх граничну, безпосередню, природну цінність для сучасних гуманітарних і філософських способів збагнення духовного світу людини.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі **дослідницькі завдання:**

- проаналізувати історичні передумови становлення поняття “філософська віра”, спираючись на досвід філософів Середніх віків;
- з'ясувати особливості раціоналістичної моделі філософської віри; виокремити “віру розуму” як першу фундаментальну спробу формування філософського розуміння віри за добу Просвітництва;
- проаналізувати ставлення до філософської віри в окремих напрямках некласичної філософії, виявити особливості сцієнтичної моделі філософської віри;
- визначити суть поняття “філософська віра” в контексті його співвідношення з поняттям “релігійна віра”;

— дослідити особливості суб'єкт—об'єктних відносин у досвіді філософської віри; показати буттєву підставу віри, абсолютний зв'язок того, хто пізнає, і пізнаваного;

— показати механізм здійснення досвіду філософської віри як форми абсолютного знання або як абсолютної форми знання; обґрунтувати віру як Іншу форму Іншого знання;

— довести практичну спрямованість філософської віри, у зв'язку з чим висвітлити комунікативну спрямованість віри і з'ясувати роль комунікативних засобів в процесі асиміляції досвіду віри в екзистенціальному просторі;

— дослідити характер співвідношення понять “віра”, “довіра”, “надія”; дослідити проблему підстави невір'я.

Об'єктом дисертаційної роботи є людина, як суб'єкт, що пізнає.

Предметом роботи виступає філософська віра в структурі людського пізнання.

Методами дослідження є: метатеоретичний метод, використаний у спостереженні та аналізі досвіду свідомості як духовного поля філософської віри; трансцендентально-феноменологічний метод, використаний у дослідженні підстави людського досвіду і граничних феноменів – буття, абсолюту, істини тощо.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в роботі вперше здійснено комплексний розгляд поняття “філософська віра” як специфічного предмету філософського знання в його витоках, становленні й сучасних тенденціях; осмислені пізнавальні границі філософської віри; визначено важливість безумовного знання для теоретичної і практичної філософії.

Головні результати роботи, що мають елементи новизни, відображені в фтаких положеннях, винесених на захист:

— критерії відмінності понять “релігійна віра” і “філософська віра” полягають у тому, що ці поняття, формуючись під впливом різних досвідів, відображають різні предмети і відтворюються в різних результатах: релігійна віра реалізується в координатах підтверджуючого догматизму, тобто в межах авторитету, філософська віра в межах свободи, тобто в безмежному;

— віра є формою знання, і її підстава міститься в структурі пізнавальних здібностей людини; проте, на відміну від предметного знання, формою якого є раціональних досвід, віра є формою абсолютного знання;

— досвід філософської віри має суб'єкт-об'єктну структуру, але основу відносин суб'єкта і об'єкта становить не діалектико-логічна суперечність, а парадокс як їх несуперечлива єдність;

— філософська віра є формою позитивного знання, тобто знання розумного, а отже, морального;

— існує формальна і змістовна відмінність понять “віра”, “довіра”, “надія”; критеріями такої відмінності виступають види знання, що формуються як результати досвіду: результатом віри є безумовне і безпосереднє знання,

результатом довіри — опосередковане і локальне знання, результатом надії — умовне, припустиме знання.

— досліджено співвідношення сумніву і невір'я і доведено, що природа підстави невір'я міститься в абсолютному протистоянні безумовному знанню.

Теоретичне і практичне значення дослідження полягає в тому, що здійснено спробу теоретико-методологічної розробки проблеми підстави пізнання як безумовного прийняття істини в акті філософської віри.

Результати цієї роботи можуть сприяти комплексному філософському розумінню підстави, осмисленому пізнанню буття на протигагу простому переосмисленню знання, втіленого у філософському досвіді, а також усвідомленому сприйняттю всіх унікальних спроб визначення граничних феноменів. Практичне значення дослідження визначається тим, що його результати можуть використовуватися в науковому процесі, тобто в розробці нормативних лекційних курсів з філософської антропології, історії філософії, релігієзнавства.

Особистий внесок здобувача. В дисертації здійснена спроба прояснити безумовну необхідність абсолютного прийняття абсолютної реальності, тобто граничність осягнення буття. Запропонований підхід синтезує уявлення людей про істину і показує міру усвідомлення світу, самоусвідомлення, а також місце людини в світі. Розуміння віри як форми знання відкриває можливість її збагнення як вільного морального відношення до предмета пізнання.

Апробація результатів роботи. Основні положення і висновки, викладені в дисертації, оприлюднювались автором у виступах та доповідях на ряді республіканських та міжнародних наукових конференцій, зокрема: “Человек верующий в культуре Древней Руси” (м. Санкт-Петербург, 2005); “Наукові здобутки молоді”, 71-ша наукова конференція молодих вчених, аспірантів і студентів НУХТ (м. Київ, 2005); “Человек в культуре русского барокко” (м. Москва, 2006); “Декартова антропология: чего не можна вимагати від людини” (м. Львів, 2006); “Аксіологічні аспекти трансформації сучасного українського суспільства” (м. Івано-Франківськ 2007).

Публікації. Результати дисертаційної роботи відображені в шести публікаціях — чотирьох статтях, три з яких у фахових виданнях, затверджених ВАК України, і двох тезах.

Структура дисертації обумовлена змістом, метою і завданням роботи. Дисертація складається з вступу, трьох розділів (10 підрозділів), висновків, списку літератури. Повний обсяг роботи становить 210 сторінок. Список використаної літератури займає 12 сторінок і включає 260 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **“Вступі”** обґрунтовується актуальність дослідження проблеми, визначається ступінь наукової розробки, окреслюється мета та основні завдання, предмет та об’єкт дисертаційного дослідження, охарактеризовано теоретико-методологічні засади, сформульовано положення наукової новизни, що виносяться на захист, теоретичну та практичну значущість роботи, а також наводяться дані про публікації та апробацію результатів дослідження.

Перший розділ “Історичні передумови становлення поняття “Філософська віра” складається з трьох параграфів та висновків.

У параграфі 1.1. **“Релігійна віра як об’єкт філософської рефлексії” (історична логіка осмислення)”** проведено аналітичну характеристику роздумів про переживання віри в епоху раннього християнства і осмислення міркувань зворотної дії розуму на віру в епоху Високого Середньовіччя. Параграф складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1.1. **“Спроба осмислення рефлексії віри в епоху раннього християнства: досвід “віри у віру”** осмислюються передумови становлення поняття “філософська віра”, особлива увага присвячується розгляду досвіду А.Августина з його висхідною гносеологічною позицією **“Вірую, щоб збагнути”**. Пізнавальна спроба А.Августина знайти загальну підставу людини і світу й опиратися на внутрішній духовний досвід обмежилась через пріоритет релігійної віри. Оголосивши віру підставою пізнання, філософ розчленив неподільне – віру і збагнення й продемонстрував онтологічну засаду віри. Це призвело до догматичного осмислення Неосяжного.

Думка А.Августина про необхідність осягати граничне, опираючись на авторитет, не відповідала вільній підставі людського пізнання, адже локалізувало споконвічне й показувало релігійну віру предметним знанням.

У підрозділі 1.1.2. **“Осмислення рефлексії зворотної дії розуму на віру в епоху Високого Середньовіччя: досвід “віри в розум”** досліджується досвід П.Абеляра з його гносеологічною доктриною **“Розумію, щоб вірити”**.

Спроба П.Абеляра встановити цілісність підстави також була догматичною. Зробивши віру наслідком збагнення, філософ не об’єднав граничне, а тільки зсунув акценти й обґрунтував гносеологічну засаду віри. Це все одно вимагало опори на авторитетний закон з предметним ставленням до дійсності. Так, через об’єктивування істини, незалежно від переваги раціонального чи ірраціонального типу пізнання, позиції Августина і Абеляра співпали в поділі принципово неподільного й продемонстрували змістовний прояв віри в предметному світі як обов’язковий елемент становлення філософської віри.

У параграфі 1.2. **“Раціоналізм як підстава філософської рефлексії релігійної віри і виділення філософського аспекту в досвіді віри в XVI-XIX ст.”** досліджується новий етап становлення поняття “філософська віра”, аналізуються досвіди філософів-раціоналістів, вплив їх розробок на

становлення взаємовідношення віри та знання та виникнення підґрунтя для виокремлення віри філософської.

Раціоналісти XVII ст., в спробі відродити споконвічну здатність людини осягати дійсність самотійно, виходили з критики попереднього досвіду, чим безумовно вилучили наперед встановлене. Опираючись не на авторитет релігії, а на авторитет науки, раціоналісти знову опирались на умовне, відсторонюючись форми знання. Логіка, так само як і релігійна догма, не зачепила підстави, чим показала не всесилля розуму, а його схематичність, обмеженість. Зміна позиції раціоналістів з релігійної на атеїстичну змінилась не істотно, а тільки змістовно.

Досвід І.Канта продемонстрував погляд на віру, як на розумний метафізичний досвід. Сперечаючись з логікою, віра не пригнічує роль розсудку. Вбираючи предметне знання в себе, віра безпосередньо веде його до своєї межі й відкриває неспроможність змістовного подолати граничне. Залишаючи предмет пізнання відкритим, віра послідовно являє неповторність, мимовільність, а отже моральність підстави. Здатність людини пізнавати світ, опираючись на неоднозначне, особливе, внутрішнє, є розумною здібністю, адже саме це відповідає її природній силі осягати належне буттєво, не знаючи звіданого результату.

Взаємовідношення віри і знання як наступного етапу становлення поняття “філософська віра” узгоджувало суперечність предметного і безпредметного й пододало погляд на людину і дійсність як на відчужені об’єкти. Проте зберігало суперечність всередині себе.

У параграфі 1.3. “Формування сцієнтичної моделі віри в кінці XIX-XX ст. і поява поняття “філософська віра” з’ясовується роль віри в науці й показується позитивність пізнавальної межі, що конструюється науковцем в досвіді віри. Особливу увагу приділено досвіду Б.Рассела, що дозволяє побачити віру як знання, в межах якого здійснюється можливість наукової діяльності.

Об’єднання зовні різного на загальній підставі спричинило осмислення неподільності віри і знання й визнання “віри розуму” формою позитивного знання. Сумірність віри і абсолютного знання стало завершальним етапом становлення поняття “філософська віра”, що спричинило його запровадження К.Ясперсом.

Будучи і поштовхом, і шляхом, і завершальним етапом пізнання, віра як безумовне знання необхідна людині у вирішенні комплексних проблем, які не можуть бути пояснені змістовно. Так само і людина, що займається науковою діяльністю, не відсторонена від досвіду філософської віри. Остання надає науковцю силу правильно, без перекозів передати відкриття, не зрєктися того, що відкривається, не стати заручником особистої думки й прийняти як факт неможливість людини заволодіти світом й панувати над ним. Філософська віра дарує смирення, долаючи відчуження від своєї діяльності, не блокуючи

прагнень, а також стримує бажання на право своїми суб'єктивними пориваннями подолати межу пізнання. Своєю природністю і спонтанністю віра рятує науковця від почуття переваги, повної залежності, ізольованості, від несвідомих, незворотних відкриттів, забезпечуючи безперервність дійсності.

Другий розділ “Методологічні особливості дослідження поняття “Філософська віра” складається з чотирьох параграфів і висновків.

У параграфі 2.1. “Співвідношення понять “релігійна віра” і “філософська віра” досліджуються особливості відмінностей досвіду філософської віри від досвіду релігійної віри з метою уникнення викривленого, неточного уявлення про межі людського пізнання.

Осягнення сутності віри не обмежується рамками релігійного знання. Зведення віри до одного з її змістовних проявів, а найчастіше до прояву у релігійній сфері, призводить до стереотипного, вимушеного осягнення Неосяжного і неадекватного прийняття дійсності.

Релігійна віра спирається на авторитет, який нав'язує догматичне, ортодоксальне розуміння абсолютного й замінює автономний досвід на авторитарний. Це безумовно призводить до відсторонення людини від іншої реальності. Людина, яка пізнає, в свою чергу, змушена опиратися на запозичені норми, автоматично пригнічуючи споконвічну здатність пізнавати динамічно і самостійно. Тому в актах релігійної віри людина догматично ставиться до абсолютного, відчужено сприймаючи непізнавану реальність.

Людина, охоплена станом філософської віри, своїми пізнавальними актами, безумовно, проникає туди, куди доступ релігійній вірі закритий. Формуючись під впливом позалогічного досвіду, філософська віра спрямована в онтологічну підставу, що дозволяє людині опиратися на мимовільне, таке, що встановлюється автономно. Тому стан віри в буття є метафізичним і піддається формальному осмисленню. Він не об'єктивується, а виражає себе виключно символічно. Це дозволяє не замикатися на змістовних пошуках граничних феноменів і відтворювати себе в межах свободи.

У параграфі 2.2. “Свобода як передумова прояву філософської віри” з'ясовується підстава філософської віри. Через аналіз сутності самого почуття віри й виділення її змістовних різновидів виникає необхідність усвідомлення відмінності підстави філософської віри від підстави інших проявів віри.

Якщо предметні прояви віри – релігійна чи буденна віра опираються на зовнішнє і є схематичними, масовими досвідами, то віра в буття – безпосередній, особистісний досвід, який формується під впливом наперед встановленого відчуття вічності. Він виражає внутрішній, особливий закон – закон свободи пізнання, – який не може бути елементом встановленого, умовного зв'язку, а є причиною самого себе. Відкриваючи різницю зовнішнього, предметного досвіду і внутрішнього, безумовного, формального досвіду пізнання, свобода демонструє собою присутність в людині надзвичайної сили, яка надаючи можливість висвітити безпосередній досвід

лише символічно, прояснює нездатність пізнання зовнішніх обставин вплинути на духовний світ людини. Саме символізм є тим методом, який дає можливість пізнання буття і неможливість пізнати, зрозуміти буття, що через багатогранність смислу відкриває безупинну послідовність досвіду свідомості і показує граничні феномени формально, коли смисл зберігає себе, з моментальним становленням себе по-новому. Це стверджує неможливість раціонального роз'яснення особистісної спроби пізнати буття чи самої підстави і стверджує силу неупередженого відношення до того, що являє себе мимовільно – тобто феномену свободи чи ставлення до світу.

Підстава філософської віри абсолютна, невід'ємно пов'язана з феноменом особистості, це повна, самостійна відповідальність людини перед собою, уникнути чи спростувати яку неможливо. Закріплюючи граничне місце людини в світі, свобода показує її безумовну здатність осягати дійсність.

У параграфі 2.3. “Особливості суб'єкт-об'єктних відносин в досвіді філософської віри” аналізується позалогічний зв'язок пізнаючої людини і абсолютної реальності.

З'ясування сутності спільної підстави того, хто пізнає й пізнаваного дає можливість осмислення живого споглядального відношення субекта. Опора на дійсну, мимовільно безперервну силу, на противагу логічній, встановленій безперервності, свідчить про споконвічний зв'язок пізнаючої людини з належним. Людина, яка знаходиться в процесі пізнання не розбирається в тому, що відбувається. Вона нескінченно “не знає” абсолютну реальність, що підтверджує природну налаштованість людини на пізнання і “іншість” реальності, яка не дає себе об'єктивувати, постійно виставляючи нову межу, тому неоднозначно прояснює себе кожному окремо.

Суб'єкт-об'єктний зв'язок філософської віри показує об'єктивну дійсність не об'єктно, а в процесі становлення, як щось таке, що являється беззастережно неповторним і тому необхідно унікальним. І людина виступає не суб'єктом, а безумовним неактивним учасником становлення. Об'єктивна необ'єктивованість дійсності діє, охоплюючи, без винятків. Вона є такою через відношення людини, в результаті якого є визнання неосяжності того, що відбувається і повна смиренна спрямованість до Істини. Опіраючись на Неосяжне, пізнаюча людина діє в межах Неосяжного, виходячи за рамки явленого, і цим стверджує автономність свого особистісного (не конкретного) досвіду і незворотню оборотність Вічності.

Несуперечлива єдність пізнаючої людини і іншої реальності парадоксальна, адже вона об'єднує раціональний та ірраціональний моменти на вільній абсолютній підставі. Парадоксальне відношення нерозчленоване і не зводить до одноманіття, оскільки “відносить”, проте саме по собі є безвідносним. Це формальне відношення, яке, маючи ціллю наближення до Неосяжного, отримує невідчужене знання, подолати яке неможливо, але на

підставі якого є можливість перемагати будь-які перепони, зміцнюючи абсолютне в собі й виставляючи нові межі пізнання.

У параграфі 2.4. “Філософська віра як форма абсолютного знання” аналізується механізм здійснення досвіду філософської віри, як абсолютної форми абсолютного знання.

Здатність пізнаючої людини бездоказово приймати Неосяжне вказує на іншу, самоочевидну можливість осягнення іншої реальності. Охоплюючи те, що “є” автономним досвідом свідомості, людина діє відповідно безумовному. Вона добровільно чинить і тому морально впливає на загальний стан світу. Виходячи “з себе”, людина в досвіді філософської віри не привласнює собі відкриття, оскільки усвідомлює відносність, суперечливість своєї одиничної спроби. Вона зрікається свого відкриття заради відкриття Іншого. Зняття втіленого чи осмисленого, долає конкретність дії, звільняє простір досвіду свідомості від часткового і вводить його у те, що відбувається поза ним. Перетворення суперечливого різноголосся у прийнятне багатоголосся надає раціональності нового значення – міняє місцями чіткість логіки й безглуздість парадокса. Віра розуму, як закономірна спонтанність, відкриває буття не періодично, а безперервно постійно, тобто абсолютно.

Філософська віра, як форма знання, розділяючи розсудкове і розумне мислення, не відчужує суперечливе і неподільне, а прояснює повноту, самотійність обох тенденцій мислення, чим стверджує необхідність не виключення одного з моментів пізнання, а відсутність виключення (форму). Одночасно це зберігає раціональне і ірраціональне від злиття, залишаючи їх самотутніми початками. Філософська віра, як розумна віра, визнаючи самодостатність різних реальностей, утримує їх “на межі”, “ідейно”, надаючи можливість пізнаючій людині осягати буття не зі сторони, а формально, оскільки це відповідає людській сутності.

Філософська віра як форма абсолютного знання є знанням доброчесності, тому не піддається змістовному розтлумачуванню, а супроводжує людину впродовж життя, засвідчуючи невизначеність, невимовність пізнавальної межі безумовного.

Третій розділ “Роль філософської віри у формуванні екзистенціального простору” складається з трьох параграфів і висновків.

Параграф 3.1. “Комунікативна спрямованість філософської віри” присвячений феномену філософської віри як самотійного комунікативного засобу, що свідчить про необхідність особливої, позалогічної “мови” в процесі пізнання буття. Досліджено досвіди Г.Марселя і М.Бубера.

Будучи підставою комунікативного простору людини, філософська віра відкриває людині буття не через пояснення, передачу засобами мови, а безумовно – через усвідомлення людиною своєї причетності абсолютному знанню. Вільний характер пізнання філософської віри відкриває новий погляд на досвід спілкування як внутрішній обов’язок людини беззастережно

приймати автономне повідомлення, в результаті якого відкривається можливість долати свої предметні межі й визначати нові границі пізнання.

Засвідчуючи неминучість спілкування людей на основі їхньої апріорної готовності прийняти один одного, філософська віра забезпечує комунікацію людей не як “представників маси”, а як самодостатніх індивідів, кожен з яких – “громадянин світу”.

Показуючи відсутність будь-яких гарантій взаєморозуміння людей в світі, філософська віра демонструє не інформативність, а динамічність зв'язку іншої реальності, що виникає в процесі спілкування. Це сигналізує про вільну необхідність споглядальної участі в досвіді спілкування, як моменту становлення людського в людині і показує безпосередньо виниклу міру осягнення особистісного буття.

Завдяки комунікативній здібності, філософська віра повідомляє людині про власну споконвічність, як необхідність самореалізовуватись і самовизначатись формально.

У параграфі 3.2. “Роль комунікативних засобів в процесі асиміляції досвіду віри в екзистенціальному просторі: співвідношення понять “віра” – “довіра” – “надія” аналізуються такі форми комунікації як довіра та надія, з'ясовуються результати підміни даних понять з феноменом віри.

Змістовний збіг довіри і надії з вірою через їх ототожнення часто призводить до викривленого пізнання майбуття й, відповідно, недовірливого ставлення до належного.

Досвід довіри і надії формується під впливом обумовленого знання, тобто такого, що піддається спростуванню і доведенню, тому може бути переданим. Предмет довіри не споконвічний, тому що спирається на чітко окреслені акти минулого. Замикаючись рамками відомого, довіра не відкриває людині доступ виходу за межі предметного простору. Діяльність в досвіді довіри односпрямована, тому реалізовує можливість спілкування лише певної групи людей, обмежених конкретними знаннями.

Надія, що спирається на майбутнє, спрямована на поліпшення дійсного стану речей. Вона є знанням припустимим, тому так само неадекватно впливає на розвиток духовного світу людини. Будучи предметними позитивними досвідами, довіра і надія виступають категоріями морального досвіду і відсторонюють людину і світ, виключаючи їх взаємовідношення. Проте подолати відчуження можна, якщо на перший план поставити не сподівання, бажання, очікування чи упевненість, а метафізичне – досвід філософської віри, який є підставою належного, абсолютного ставлення до Непізнаного.

У параграфі 3.3. “Невір'я як інобуття філософської віри” досліджується проблема підстави невір'я, з'ясовується підсумкова різниця самовизначення людини, яка знаходиться в стані невір'я та людини, що сумнівається й, відповідно, відмінні способи їх самореалізації.

Досвід невір'я, як і віра, має абсолютну підставу пізнання і є нерациональним відношенням до дійсності. Проте в досвіді невір'я підстава спотворена, адже граничне виноситься за межі себе, унеможлиблюється.

В досвіді невір'я людина виявляється відчуженою від абсолютної реальності, але не може вийти за межі стану невір'я. Тому момент творення обертається моментом метафізичного нищення. Стає очевидним, що невір'я спрямовується на споконвічне, втілює його не як "інше", а як "чуже" буття, здійснюючи не "чисте", а "порожнє" відкриття. Це за звичай призводить до погодження з абсолютною роз'єднаністю суцього з належним, до повного відчуження, неприйняття буття як такого. Актами невір'я людина стверджує можливість абсолютного пізнання як панування над світом.

Невір'я, як досвід несвідомого, відрізняється від сумніву. Останній не маючи відношення до невір'я, не є формою бездуховного осягнення, не стає знанням феноменального, а є пошуковою, раціоналістичною діяльністю людини, яка через внутрішню нестабільність та нерішучість не усвідомила міру пізнання людського світу та визначає своє місце в ньому лише засобами розсудку.

Звідси можна зробити висновок, що проблема підстави невір'я корениться в нездатності бути людським, добродішним, свободним. Тому невір'я, яке також є абсолютною формою абсолютного знання, через самоприсвоєння іншої реальності свідчить про негативну форму знання і представляє собою непридатну, негідну форму непотрібного, негативного знання.

У **"Висновках"** дисертаційного дослідження сформульовані підсумки, пропонується узагальнення теоретичних та прикладних результатів дисертаційної роботи. Вони конкретизовані в наведених нижче положеннях:

1. Філософська віра – належне знання належного предмета з належним прагненням до того, що осягається. Її пізнавальні межі неоднозначні. Це знання Істини, знання з внутрішньою суперечливою структурою, засноване на синтезі суперечностей. Це безупинне знання живого зв'язку, що визначає істинне призначення людини в світі – жити і всім життям спрямовуватися до Істини.

2. З огляду на постійний процес наближення філософії до науки, на зростаючу раціоналізацію філософського досвіду виникає необхідність не тільки змістовного, але і формального осягнення цього досвіду, для адекватного розуміння пізнавальних меж людини, яка спрямовує своє життя на пізнання буття. Формальне осягнення звертається до непередметного, невимірного знання, динамічного за своєю природою, яке виходить з важливості безумовного і безумовної важливості відзначення меж людського пізнання.

3. Звернення до віри, як безумовного процесу людського пізнання формує безпосереднє, вільне розуміння істини і визначає відмінність

філософської віри від інших її проявів. Релігійна віра, спрямована на Бога, опредметнює свій предмет і, абсолютизуючи суб'єктивність пізнання, спирається на встановлений авторитетний закон, тому є догматичним процесом пізнання. Це приводить до консервування уявлень про дійсність та стану духовного світу людини. Нерелігійна або наукова віра, спрямована на предмети як об'єкти дослідження, теж об'єктивує дійсність і, абсолютизуючи незмінний, предметний світ, також виходить зі встановлених правил і є схематичним типом пізнання. “Випереджаючи” дійсність, конструюючи її модель у майбутньому, наукова віра також викривлено відображає духовний світ людини. Абсолютизація суб'єктивного і об'єктивного “стягується” в межах віри, яка не опредметнює свій предмет, або у філософській вірі, яка спрямована на підставу і спирається на безумовний закон, який вільно її осягає.

4. Спрямованість людини на підставу свідчить про здатність кожного мислити філософськи, тобто в прагненні пізнати буття, безумовно його усвідомлювати. Це визначає специфіку філософської віри, яка полягає в тому, що її підстава знаходиться в пізнавальних структурах людини природньо, а її предмет – Безумовне – є динамічним. Тому філософська віра формує безпосереднє знання свого предмета, тобто знання безпонятійного, не конкретного. Будучи безумовним знанням, віра не зосереджується на відносному збагненні, на неспівпадіннях, а узгоджує раціональні моменти, об'єднуючи і повертаючи їх в Абсолют. Формальне відношення до формального предмета свідчить про наявність філософської віри як форми абсолютного знання.

5. Будучи началом і поштовхом до людського пізнання, філософська віра є досвідом свободи і тому є всезагальним досвідом: охоплюючи одного, вона кожного розрізняє і, відзначивши, знову об'єднує. Подібна своєрідність філософської віри визначає незвичайність суб'єкт-об'єктних відносин, які є не логіко-діалектичною, а парадоксальною тобто несуперечливою єдністю, в якій той, хто пізнає, і пізнаване не залежать, а вільно проникають один в одного, зберігаючи свою самобутність на загальній підставі.

6. Безумовне пізнання філософської віри формує достатню підставу морального досвіду людини. На відміну від раціонального пізнання, у якому наголошується на необхідності людини постійно обирати в межах добра і зла, постійно відчуваючи себе у суперечливому становищі, філософська віра свідчить про те, що людина початково налаштована на добро як остаточний смисложиттєвий вибір. Віра показує суперечність лише як процесуальність пізнання, в той час, як результат пізнання є несуперечливим і позитивним.

7. Відвертість, безпосередність, чистота прагнень в досвіді філософської віри визначають її комунікативну спрямованість, яка є не переосмисленою інформацією про об'єкт, а відвертим, беззастережно прийнятим знанням, що відкриває доступ до іншої реальності.

8. Відкриття, які здійснюються в результаті творчого досвіду філософської віри, відрізняються від раціональних результатів у досвідах довіри і надії. Останні, досліджуючи світ, мають конкретну підставу. Довіра, спираючись на минулий досвід, є локальним знанням, відхиленням від пізнання дійсного призначення людини. Надія, спрямована на поліпшення дійсного стану речей, є знанням припустимим, тому так само відносно впливає на розвиток духовного світу людини.

9. Безпосередня послідовність пізнання в досвіді філософської віри відрізняється від перемінного пошуку в актах сумніву, який виникає в результаті досвіду довіри і надії. Сумнів є зовнішньою, змістовною відмінністю віри. Істотною ж відмінністю віри є невір'я. На відміну від сумніву, у невір'я є інша підстава і воно є нераціональним, незмінним, відстороненим відношенням. Невір'я – повна нездатність вільного збагнення, порожнє, абсолютно відчужене пізнання.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях:

1. Облова Л. А. Метафізика та діалектика віри: досвід А. Августина та П. Абеляра // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. – Випуск 13. – К., 2004. – С. 155 – 164.

2. Облова Л. А. Екзистенційні виміри філософської віри (досвід К. Ясперса) // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. – Вип. 14. – К., 2004. – С. 35 – 41.

3. Облова Л. А. Коммуникативная функция философской веры // Філософські проблеми гуманітарних наук. – К., 2005. – № 4 – 5. – С. 217 – 222.

4. Облова Л. А. Философия истории в трилогии Мережковского “Христос и Антихрист” // Срібний Вік: філософсько-культурологічні проблеми. - Випуск 9. – Дрогобич, 2004. – С. 175-186.

5. Облова Л. А. Співвідношення понять релігійна та філософська віра // Тези доповідей 71-шої наукової конференції молодих вчених, аспірантів і студентів: “Наукові здобутки молоді”. К., 2005. – С. 23.

6. Облова Л. А. Філософська віра як цінність // Аксіологічні аспекти трансформації сучасного українського суспільства. – Всеукраїнська науково-практична конференція. – Івано-Франківськ, 2007, С. 69-70.

АНОТАЦІЯ

Облова Л.А. Пізнавальні межі філософської віри (філософсько-антропологічний аспект). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Спеціальність 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2007.

Дисертація присвячена визначенню пізнавальних меж філософської віри і дослідженню ролі безумовного, граничного досвіду в житті людини. Визначено вільну сутність почуття віри як підстави процесу пізнання

людини чи знання істини через визначення поняття “філософська віра” в контексті його співвідношення з поняттям “релігійна віра”. Досліджено особливості суб’єкт-об’єктних відносин у досвіді філософської віри, показано буттєву підставу віри, абсолютний зв’язок того, хто пізнає, і пізнаваного. Показано механізм здійснення досвіду філософської віри як абсолютної форми абсолютного знання; обґрунтовано віру як Іншу форму Іншого знання. Висвітлено комунікативну спрямованість віри і з’ясовано роль комунікативних засобів в процесі асиміляції досвіду віри в екзистенціальному просторі. Розглянуто характер співвідношення понять “віра”, “довіра”, “надія”. Проаналізовано характер підстави невір’я.

Ключові слова: віра, віра філософська, віра релігійна, абсолютне пізнання, предметне пізнання, комунікація, довіра, надія, невір’я.

АННОТАЦІЯ

Облова Л.А. Познавательный предел философской веры (философско-антропологический аспект). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук. Специальность 09.00.04 – философская антропология, философия культуры. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2007.

Диссертация посвящена обозначению познавательных пределов философской веры и исследованию роли безусловного, предельного опыта в жизни человека. Это своеобразная попытка обосновать новый тип рациональности, который на основании самого себя проясняет действительность, бытие и определяет меру постижения внутреннего мира человека. Показано, что естественной настроенностью человека на настоящее становление открывается возможность обозначить новые, продуктивные средства познания Непознаваемого, одновременно показывая влияние личностного бытия на общее развитие мира.

Обосновано свободную сущность чувства веры как основания процесса познания человека или знания истины через определение сути понятия “философская вера” в контексте его соотношения с понятием “религиозная вера”. Доказано, что религиозная вера, направленная на постижение Бога, представляет основанием своего предмета авторитетный закон и подавляет в человеке способность рационального осмысления бытия. Философская же вера направлена на основание, бытие и, исходя из принципа очевидности, свободно его постигает. Это метафизический процесс познания, укрепляющий представления о безусловном.

Исследованы особенности субъект-объектных отношений в опыте философской веры, показано бытийствующее основание философской веры, абсолютная связь познающего и познаваемого. Не опредмечивая сферу своего постижения, сохраняя ее динамику, философская вера объединяет собой

разнонаправленные силы на общем безусловном основании и является не содержательным, а формальным познанием, с целостным отношением к предельным феноменам.

Показано механизм действия опыта философской веры как формы абсолютного знания, обосновано веру как Другую форму знания (или форму Другого знания). Парадоксальность философской веры, которая действует “на пределе”, состоит в способности человека непосредственно, бездоказательно и непротиворечиво осмыслять происходящее, полностью принимая все, что соответствует действительности и является положительным, разумным отношением к своему свободному существованию. Нравственный характер познания философской веры является следствием ее свободной сущности, независимости от предметных ситуаций и социальных отношений.

Исследована коммуникационная направленность философской веры и выяснена роль коммуникативных средств в процессе ассимиляции опыта веры в экзистенциальном пространстве. Показано, что философская вера является независимым коммуникативным средством, основанием общения и потому осуществляет это общение, не объясняя или обговаривая предмет познания, а безусловно его открывая.

Рассмотрен характер соотношения понятий “вера”, “доверие”, “надежда”. Проанализирована проблема основания неверия. Установлено, что внешнее сходство веры, доверия и надежды оборачивается существенным различием. Опыт доверия и надежды формируется под влиянием сомнения и приводит к действиям человека, отделяющим его от смысла своего дела, с неадекватным, искаженным отношением к действительности. Абсолютное несходство веры и неверия, обусловлено вневещным основанием неверия и показывает его как негативную форму знания с извращенным, преступным отношением человека к объективной реальности.

Ключевые слова: вера, вера философская, вера религиозная, абсолютное познание, предметное познание, коммуникация, доверие, надежда, неверие.

ANNOTATION

Oblova L.A. Perceiving Boundaries of Philosophical Beliefs (philosophical-anthropological aspect). – Manuscript.

The Dissertation paper to obtain the Candidate's degree of Philosophical Sciences. Specialization 09.00.04 – Philosophical Anthropology, Philosophy of Culture. Drahomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2007.

The Dissertation paper is dedicated to the indication of boundaries of philosophical beliefs and research on the role of the absolute experience in a person's life. A free concept of the belief feeling was proved. This conception caused the process of the individual's self-knowledge or the understanding of the truth through the indication of the notion a “philosophical belief” in the context of its interrelation with the concept of a “religious belief.” The peculiarities of the subject-object

relations through the perspective of the philosophical beliefs were investigated. In addition, a common basis of the belief was demonstrated together with the absolute relation between the perceiver and the perceivable. The mechanism of the realization of the philosophical belief experience was illustrated as the absolute form of the absolute knowledge. Moreover, the belief was rationally proved to be a Different form of a Different knowledge. The communicative approach to the perception of the belief was pointed out; a crucial role of the communicative means was shown in the assimilation process of the belief in the existential dimension. Besides, a character of relations among such notions as “the belief,” “trust” and “hope” was indicated. The problem of the cause of the mistrust was also investigated.

Key words: belief, philosophical belief, religious belief, absolute knowledge, objective perception, communication, trust, hope and mistrust.